

19. YÜZYILIN ORTALARINDA ÇEŞME'NİN DEMOGRAFİK YAPISI (MÜSLÜMAN NÜFUSU)*

Doç. Dr. Recep KARACAKAYA**

Doç. Dr. Nurgün KOÇ***

Öz

Bu çalışmada ilk defa, Osmanlı İmparatorluğu'nda modern anlamda yapılan ilk nüfus sayımlarında yer alan verilerden hareketle, 19. yüzyılın ortalarında bir Anadolu kazası olan Çeşme'nin Müslüman nüfus yapısı incelenmiştir. İncelemede, Aydın eyaletinin Sığla Sancağı'na bağlı Çeşme kazasının nüfusunun ayrıntılı bir şekilde yazılmış olduğu H. 29 Z. 1258 (1 Ocak 1843) tarihli BOA. NFS. d. 2921 numaralı defter ana kaynak olarak kullanılmıştır. Çeşme'ye ait olup inceleme konusu yapılan defterlerde kayıtlı her mahalle ve köyün hane sayısı ile birlikte yaşayan erkek nüfusu da tespit edilmiş, yıllara göre ölüm oranlarına bakılmış, nüfusun fiziksel özellikleri de ortaya konulmuştur. Kazada yaşayanların yaşları defterlere kaydedilmiştir. Hane reislerinin meslekleri, aile isimleri, köylerdeki din görevlileri, muhtarlar, kazada bulunan askerler, özürlüler ve yetimlerin sayıları incelenip değerlendirilmiştir. Nüfus istatistiklerinin ve sayım sonuçlarının değerlendirildiği bu çalışmanın, kazanın sosyal tarihi açısından önemli bilgilerin ortaya çıkarılmasına vesile olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Çeşme, Alaçatı, Ovacık, nüfus.

The Demographical Structure of Cesme in Mid- 19th Century (Only the Muslim Population)

Abstract

In this study, the Muslim population structure of Çeşme that was an Anatolian district in the middles of the 19th century was investigated for the first time with reference to the data in the first censuses made in the Ottoman Empire in modern terms. In this investigation, the book dated H. 29 Z. 1258 (1 January 1843) numbered BOA. NFS. d. 2921 in which the population of the district Çeşme of Sığla Sanjak of the province Aydın was written in detail was used as main source. Together with the number of houses in every neighborhood and village registered in the books which are about Çeşme and are the subject of the

* Bu çalışma, 3-4 Kasım 2016 tarihli "III. International Cesme- Chios History, Culture and Tourism" Sempozyumunda sözlü olarak sunulmuş ve özet metni yayınlanmış olan bildirinin tam halidir.

**İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. recepkaracakaya@gmail.com.tr.

***Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, nurgunkoc@karabuk.edu.tr.

investigation, the living male population was also determined, the death rates according to years were examined, and the physical features of the population were revealed. The ages of the people living in the district were registered in the books. The occupations of the house heads, the family names, the numbers of religious officials in the villages, neighborhood representatives, soldiers in the district, the handicapped and the orphans were investigated and assessed. This study, in which the population statistics and the census results were assessed, will lead important information in terms of the social history of the district to be revealed.

Keywords: Ottoman Empire, Çeşme, Alaçatı, Ovacık, population.

Giriş

Yüzyıllardır ülkeler doğum, ölüm ve evlenme gibi nüfus olaylarını ve nüfus hareketlerini, genel olarak askerlik ve vergi toplama amaçlarıyla kayıt altına almaya çalışmışlardır. Önemli bir kamu hizmeti olarak sürekli var olan ve mahiyeti gelişen nüfus hizmetleri, günümüzde toplumun tanınması, kamu hizmetlerinin etkin ve verimli olarak sunulması, hazırlanacak istatistik bilgileriyle eğitimden sağlığa birçok sektöre veri sağlanması, nüfus hareketlerinin izlenmesi, kimlik kartı benzeri uygulamalarla şahısların gerçek kimliklerinin doğrulanması gibi birçok alana yayılmış durumdadır.¹

Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında siyasal otorite dış koşulların elverişliliğinin de etkisi ile nüfus ve bu nüfusun iskânı politikasında başarılı olmuştur. Bir sistem oluşturma ve bunu yeni bölgelere ihraç etme siyasetinin bir aracı olarak nüfus bu devirde kullanılabilmektedir. Bu dönemdeki oluşturulmak istenen ekonomik, siyasal ve sosyal yapı ile askeri ve reaya zümrelerin beklentilerinin uyuşması sistemi kolaylaştırıcı bir faktör olmuştur. Sistemin kurulup, kendi işleyişinden kaynaklanan problemlerin ortaya çıktığı ikinci dönem, devletin politik, ekonomik ve sosyal gereklere göre nüfus faaliyetleri itibarıyla ve iskân açısından zaaf dönemidir. Bu dönemde siyasal otoritenin reaya belirlemiş olduğu statüye reayanın uyabilmesinin dış koşulları da bulunmadığından başarısız bir dönem olarak belirtilebilir. Dış göçler dönemi ise² nüfus politikası meselesinde belirlenen politikaların bir önceki döneme göre

¹ Adnan Çimen, "Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri" Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 14/3 (2012). 183-216, s.185.

² "15-16. yüzyıl Tahrir kayıtlarında geçen göç verilerinin demografi ve buna bağlı olarak iskâna etkisi olduğu aşikârdır. Dolayısıyla Tahrir defterlerinde geçen göç kayıtları dikkate alınmadan yıllık nüfus artışlarına yönelik sağlıklı yorumlar yapmak güç olacaktır. Bu bağlamda 15-16. Yüzyıl Anadolu'su için ön görülen doğal yıllık nüfus artış hızı %0 (binde) 10-15 aralığıdır. Bu aralığın altı ya da üstü olarak gerçekleşen yıllık nüfus artış hızlarının açıklanmasında hiç şüphesiz göç olgusu önemlidir. Şüphesiz gerek giden gerekse gelen nüfusun yerleşmeye dolayısıyla iskâna da etkisi bulunmaktadır. Bu çerçevede, oldukça yüksek oranda göç almış olan Sivas kazasının yıllık nüfus artış hızının normal seviyede bulunmasının nedeni bölgeden dışarıya giden nüfusla açıklanabilir. Nüfus barındırmayan köylerin varlığı buna delil olarak gösterilebilir. Ayrıca nüfus barındıran mezraların önemli bir kısmının göçmenlerce iskân edilmiş olması önem arz eder. Mezraların köye dönüşmesinde göçmenlerin etkisi de dikkate alınması gerekir. Genel olarak göçmenlerin sayıca yüksekliği,

daha etkin uygulanabildiği, sistemin yeniden yapılanmasına imkân veren bir dönemdir. Bu dönemde nüfus hareketleri, herhangi bir olumsuz tesir bırakmadan sistem tarafından bir çözüme kavuşturulmuştur. Sağlıklı bir girdi-çıkış mekanizmasına sahip olunması ve siyasal otoritenin bu mekanizmaya olan hâkimiyeti işleri kolaylaştırmıştır.³

Osmanlı'da vergi ölçütüne dayalı nüfus sayımları öteden beri varlığını koruyan bir uygulama olmuştur. Osmanlı Tapu Tahrir Defterleri demografik yapıyı dikkate alan bir devlet oluşumunun en somut kanıtlarından biridir.⁴ Önceleri tahrirler şeklinde sürdürülen çalışmalar, zamanla hem dünyadaki hem de Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik ve askeri gelişmelerin etkisiyle değişime uğradı ve 19. Yüzyılda yeniden şekillenmeye⁵ başladı.⁶ Günümüzde "yıllık" manasında kullanılabilecek olan Osmanlı Devleti'nin son yıllarında düzenlenmeye başlanan ve resmi olarak devlet, nezaret ve vilayet salnameleri adları altında yayınlanmış olan "salnameler" de içerik olarak, ilgili olduğu bölge veya durum ile alakalı mevcut yapı ve varsa değişiklikleri göstermesi açısından demografik argümanlardan biri olarak sayılmaktadır.⁷

Bütün bu çalışmalarda⁸ Osmanlı Devleti'nde yapılan çağdaş veya modern anlamdaki ilk genel nüfus sayımı olarak "1830 sayımı" gösterilir. Bu, doğru bir

yerleşmelerde nüfus yoğunluğunu desteklediği düşünüldüğünde bu yerleşmelerin ortadan kalkma olasılığını da düşürmektedir.", Bkz., Alpaslan Demir, "15-16. Yüzyıl Göçlerinin Osmanlı İskân Yapısına Etkisi", TAD, C. 34/ S. 58, 2015, s.563-581, s.579.

³ Gülfettin Çelik, "Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası", Divan, 1991/1, s.109-110.

⁴ Mehmet Yavuz Erler, "Osmanlı Nüfus Kayıtlarına Dair Alternatif Bir Kaynak: Defter-i Liva-ı Canik (1837)", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Volume 2 / 8 Summer 2009, s.169.

⁵ "1831 öncesi klasik tahrir amacıyla tutulan kayıtlar 1831-1881 arasında özel amaçlı nüfus kayıt sistemine, 1881'den sonrada, -kimilerine göre 1870'li yıllardan itibaren- kadınların da nüfusa kaydedilmesi ve getirilen kayıt düzeni ve ilkeleriyle- günümüzdeki modern nüfus hizmetlerinin neredeyse aynısı olacak şekilde genel amaçlı nüfus kayıt sistemine ulaşılmıştır. 1835 yılında Dâhiliye Nezareti bünyesinde nüfus hizmetlerini yürütmek için kurulan Ceride-i Nüfus Nezareti kısa bir süre sonra kaldırılıp görevleri Varidat Muhasebesine devredilmiş, Defter Nazırlıklarından oluşan taşra teşkilatı önce Tahrir-i Emlâk idarelerine, kısa bir süre sonra da Ahz-ı Asker İdarelerine (Askeri İşler Dairesi) bağlanmıştır. Şura-yı Devlet (Danıştay) 1869 kurulmasıyla birlikte ele alınan nüfus hizmetleri 1881/82 yılında kurulan Nüfus-u Umumiye Müdüriyeti, 1889 tarihinde Sicili Nüfusu Ahali İdareyi Umumiyyesi olarak yeniden örgütlenmiştir. 1905 yılında yapılan Genel Nüfus yazımı ve 1914 yılında çıkarılan Sicill-i Nüfus Kanunuyla Osmanlı dönemindeki nüfus hizmetleri kesintiye uğramadan Cumhuriyet'e intikal etmiş, bugünkü nüfus kayıt sisteminin temelini oluşturmuştur.", Bkz., Adnan Çimen, "Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri" Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 14/3 (2012). 183-216, s.206.

⁶ Mehmet Güneş, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", Akademik Bakış, Cilt 8 Sayı 15 Kış 2014, s.222.

⁷ Salih Akyel, "XIX. Yüzyılda Harput Sancağının Demografik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", TAD, C. 34/ S. 57, 2015, s.199-220, s.201.

⁸ Numan Elibol, 19. Yüzyılın diğer pek çok alanda olduğu gibi, Osmanlı'nın demografik yapısı hakkında daha fazla bilgi sahibi olunabilen bir dönem olduğunu belirtir. Erken dönemlerin aksine 19. Yüzyılın sonlarında Osmanlı nüfusuna dair rakamlar etnik ve mesleki dağılımları da içerecek biçimde ayrıntıya sahip olarak ortaya konabilmiştir, Bkz., Numan Elibol, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, C: 12, Sayı: 2, 2007, ss.135-160, s.157. Hasan Yüksel ise büyük

yaklaşım olmakla birlikte, "1829 İstanbul Sayımı"nı ülke çapında ve genel olmamakla beraber, çağdaş anlamdaki ilk nüfus sayımı olarak belirtmek gerekmektedir.⁹

Çeşme Nüfus Defterinin Değerlendirilmesi

Değerlendirmesi yapılan ve bu çalışmada ana kaynak olarak kullanılan Çeşme nüfus defteri ciltsiz, 36 sayfalı, (28-38 arası sayfalar boş) 20x55 cm ebadında olup Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde NFS.d_2921 numarayla kayıtlıdır. Bu defterin 1843 tarihli olduğu katalog bilgisinde belirtilmiştir.

Defterin ilk sayfası " Aydın Eyaleti Dahilinde Kain Sığla Sancağı Kazalarından Çeşme Kazasında Sakin ve Mütemekkin Kaffe-i Ehl-i İslâmın Mikdarını Mübeyyin Tahrir Defteri Sureti " şeklinde başlamaktadır. Mahalle başlıkları "Mahalle-i Cami-i Cedid Ma'a Sığla" şeklinde geçmektedir. Köy nüfusu yazılırken başlık olarak " ÇEŞME Kazasına Tabi Çeşme Karyesi ", Çeşme Kazası'na bağlı Çeşme Köyü şeklinde kaydedilmiştir.

Defterin bir satırına genel olarak beş kişi kaydedilmiş bazen bunun altı kişiye çıktığı görülmüştür. Satır araları yeterli açıklıkta yazılmıştır. Ayrıca defterde kişilere sıra numarası ve hane numarası verilmemiştir.

Kişiler kaydedilirken önce şekli olarak tanımları, varsa meslekleri, sonra baba adı, daha sonra kendi adı kaydedilmiştir. Örnek olarak "Orta boylu kara sakallı, Mehmed Efendi oğlu Ahmed" verilebilir.

Yaşı kişinin altına "sinni otuz beş" şeklinde yazılmıştır. Kişilerin görevi veya mesleği varsa onlarda ilk olarak yazılmıştır: Örnek, " Cami-i Atik İmamı, Kale neferi ".

Hane reisi yukarıda zikredildiği gibi kaydedildikten sonra, ilgili diğer kişiler, oğlu varsa "oğlu", hane reisinin başka oğlu varsa "diğer oğlu", kardeşi varsa "karındaşı" ibareleriyle birlikte yazılmıştır.

Nüfus tahrirlerinden sonra, her altı ayda bir nüfustaki doğum, ölüm, gelen, giden, gayrimüslimler için cizye durumundaki değişiklikler bir nüfus yoklama defterine kaydedilir, daha sonra merkeze gönderilen bu defterdeki veriler, asıl nüfus defterinde ilgili kişinin üzerine kaydedilirdi.

Ölen kişinin üzeri kırmızı "öldü" anlamında fevt veya fevt şode çizgisiyle çizilir. Örnek "fevt Sene 51".

kısımının çeşitli il ve ilçe nüfus müdürlüğünün mahzenlerinde çürümeye terkedilmiş olan nüfus sayım defterlerinin yeterince korunmaması ve görevli memurlar tarafından araştırmacılardan sakınılması yüzünden 19. Yüzyılda Anadolu'da gerçekleştirilen nüfus sayımları ve sonuçlarına ilişkin sağlıklı bir değerlendirme yapmanın mümkün olmadığını söylemektedir, Bkz., Hasan Yüksel, "Osmanlı'da Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımına Göre Divriği'nin Demografik Yapısı", Nüfusbilim Dergisi Turkish Journal of Population Studies, 2006-07, 28-29, 73-89, s.81.

⁹ Sedat Bingöl, "İstanbul'da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme", Bkz., dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/31/229.pdf, 25.10.2016.

Giden veya gelenler için ilgili kişinin isminin altında veya üstünde uygun bir yere yazılırdı. Örnek, "Ovacık karyesinden reft Sene 47",

Çeşme Nüfusu (1843)*

MAHALLE-İ CAMİ-İ CEDİD	CİDE DERİNLİ KARYESİ	OVACIK KARYESİ	MAHALLE-İ YUKARI ALACATI	ÇEŞME KARYESİ
Hane Sayısı: 201	Hane Sayısı: 72	Hane Sayısı: 71	Hane Sayısı: 38	Hane Sayısı: 23
Nüfus: 480	Nüfus: 128	Nüfus: 160	Nüfus: 77	Nüfus: 47
KARAKÖY KARYESİ	ALAÇATI KÖYÜ AŞAĞI MAHALLE	KADI-İ OVACIK KARYESİ	BİRGİ KÖYÜ	ZEYTİNCİK KARYESİ
Hane Sayısı: 23	Hane Sayısı: 21	Hane Sayısı: 19	Hane Sayısı: 10	Hane Sayısı: 4
Nüfus: 70	Nüfus: 44	Nüfus: 44	Nüfus: 21	Nüfus: 11

Çeşme kazasında 1843 yılında 10 idari birim kayıt altına alınmıştı. 1 mahalle ve 9 köy kayıtlı görünmekteydi. Çeşme kazasında en fazla hane bulunan mahalle, 201 haneyle **Mahalle-i Cami-i Cedid** idi. Bu mahalleyi 72 hane ile **Cide Derinli Köyü**, 71 hane ile Ovacık köyü takip etmekteydi. En az aile, 4 hane Zeytincik karyesinde yaşamaktaydı. Zeytincik'i 10 hane ile Birgi, 19 hane ile Kadi-i Ovacık izlemekteydi.

Çeşme kazasında en fazla erkek nüfusun ikamet ettiği yer, 480 kişi ile **Mahalle-i Cami-i Cedid** idi. Onu 128 kişi ile Ovacık ve 160 kişi ile **Cide Derinli Köyü** takip etmekteydi.

Adı geçen mahalle ve köyler hane sayıları yönünden de ilk üç sırayı almıştı. Son üç sırada ise 11 kişi ile Zeytincik, 21 kişi ile Birgi ve 44 kişi ile **Cide Derinli Köyü** yer almaktaydı.

* Mübahat Küttükoğlu'nun arşiv belgelerine dayalı çalışmasında; Çeşme kazası nüfusunu ortaya koyan bir asırlık nüfus değişiklikleri *hane*, *mücerred*, *muaf* ve *toplam nefer* sayısı olarak gösterilmiştir. Buna göre kazanın toplam nüfusu 1529'da 21.850, 1575'te ise 19.724 kişidir, Bkz., Fırat Boztaş, "Kitâbiyât Mübahat S. Küttükoğlu, XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı, Ankara 2010, 309 S.", Türkiyat Mecmuası, C. 21/Güz, 2011, s.430. Nüfus araştırmalarına dair belirsizlikler hakkında Bkz., Mübahat S. Küttükoğlu, "1830 Nüfus Sayımına Göre Menteşe Sancağında Hane Nüfusu", The Journal of Ottoman Studies, XXIII, İstanbul 2003. 3 Nisan 1881 tarihli Sakız ve Çeşme depreminin demografik yapıya etkileri hakkında Bkz., Selahattin Satılmış, "19. Yüzyılda Bir Büyük Felaket: 3 Nisan 1881 Sakız ve Çeşme Depremi", Tarih İncelemeleri Dergisi XXIX / 2, 2014, 605- 624, s.621-622.

Tablo 1. Çeşme Kazası hane ve erkek nüfus miktarları (1843)

Mahalle Adı	Hane (1843)	Erkek Nüfus (1843)	Hane Başına Düşen Nüfus (1843)
MAHALLE-İ CAMİ-İ CEDİD	201	480	2,38
CİDE DERİNLİ KARYESİ	72	128	1,77
OVACIK KARYESİ	71	160	2,28
MAHALLE-İ YUKARI ALACATI	38	77	2,02
ÇEŞME KARYESİ	23	47	2,04
KARAKÖY KARYESİ	23	70	3,04
ALAÇATI KÖYÜ AŞAĞI MAHALLE	21	44	2,09
KADI-İ OVACIK KARYESİ	19	44	2,31
BİRGİ KÖYÜ	10	21	2,10
ZEYTİNCİK KARYESİ	4	11	2,75

1843 yılında Çeşme kazasında hane başına düşen nüfusun en yoğun olduğu birim 3,04 kişi ile Karaköy idi. Bu mahalleyi 2,75 ile Zeytincik, 2,38 ile Mahalle-i Cami-i Cedid takip etmekteydi. Hane başına en az nüfusun yaşadığı mahalleler 1,77 ile Cide Derinli Karyesi, 2,02 ile Yukarı Alaçatı olarak sıralanmaktaydı (Tablo 2).

Çeşme Kasabasında Yaşayan Bekârlar

1843 tarihli Çeşme kazası nüfus defterinde kasabada yaşayan bekârlarla ilgili ayrıntılı bilgiler vardı. Çeşme kasabasında 32 hanede 33 bekâr yaşamaktaydı. Bu bekârlar bir çok meslek dalına dağılmışlardı. Bakkal, debbağ, dellal, eskici, helvacı, hizmetkâr, kasab, kayıkçı, kethüda, nalbant, voyvoda hizmetkârı gibi meslekler dikkat çekmekteydi. Bekârların yaşları 9 ile 72 arasındaydı. Genç nüfus olarak tanımlayabileceğimiz 25 yaşına kadar olanların sayısı 10 kişiydi. 25 ile 50 arasını oluşturan orta yaş grubunda ise 12 bekâr bulunmaktaydı. Çeşme kazasındaki bekârlar arasında bir ama ile bir dilenci de bulunmaktaydı. Çeşme'de yaşayan bekârların ölüm tarihlerine bakıldığında 7 kişinin kaydına rastlanmaktadır. Bunlarda 1250-1253 tarihleri arasında vefat etmişlerdir. Bekârların dışında Çeşme kasabasında yaşayanları incelediğimizde bunlardan 9 tanesinin yetim olduğu göze çarpmaktadır. Yine kasabada 3 tane dilenci vardır. Fakir olarak nitelendirilmiş bir kişi kayıtlara geçmiştir. Ayrıca Çeşme kasabasında 6 tane mühtedi vardır.

Çeşme'de Kullanılan İsimler

Nüfus kayıtları, tarih içinde şehir ve köylerde kullanılan isimlerle ilgili önemli kaynaklardır. Çeşme'deki isimler değerlendirilirken nüfusa kaydedilen kişinin babası da değerlendirmeye alınmıştır.

Çeşme'deki isimler incelendiğinde, Hz. Muhammed'in adında değişiklik yapılarak oluşturulan Mehmed ismiyle dört halifenin ismi ve Mustafa en çok kullanılan isimlerdendir. Hasan ve Hüseyin isimlerini de en çok kullanılan isimlere ilave etmek gerekir.

Tablo 2. Çeşme'de en çok kullanılan isimler (1843).

1.	Mehmed	237
2.	Mustafa	166
3.	Ahmed	155
4.	Ali	129
5.	Hüseyin	129
6.	Abdullah	126
7.	Hasan	101
8.	İbrahim	89
9.	Halil	64
10.	Süleyman	62
11.	Osman	51
12.	İsmail	50
13.	Ömer	46
14.	Bekir	23

Çeşme şehir merkezinde erkek çocuklara verilen en çok isim 237 kişiyle Mehmed idi. Mehmed ismini, 166 kişiyle Mustafa, 155 kişiyle Ahmed, 129 kişiyle Ali ve yine 129 kişiyle Hüseyin ilk beş sırayı almıştır. Abdullah 126 kişiyle altıncı sırada, Hasan ismi 101 kişiyle yedinci sırada, İbrahim ismi 89 kişiyle sekizinci sırada yer alırken, dört halifeden Ömer 46 kişiyle on üçüncü, Bekir 23 kişiyle on dördüncü sırada yer almaktadır.

Çeşme'de Kullanılan Sülale İsimleri

Sülale isimleri soyadı uygulamasının bulunmadığı dönemlerde insanların tanınmasını sağlayan unsurlardı. Sülale isimleri genelde bir aile büyüğünün isminin sonuna "oğlu" ya da "zâde" kelimelerinin getirilmesiyle oluşturulmuştur; Alihocaoğlu, Hacımustafaoğlu, Hacıosmanoğlu, Hacıyahyaoğlu, Hacıbekiroğlu, Alioğlu, Hacıhüseyinoğlu.

Sülale isimlerinde Dizdarzade, Tüfenkçioğlu, Cebecioğlu gibi asker kökenli olanlara da rastlanmaktaydı. Fizikî veya psikolojik özellikleri gösteren Delihüseyinoğlu, Delibekiroğlu, Karagözalioğlu, Topalhasanoğlu, Çenesizoğlu, Bacaksızoğlu, Sağıroğlu, Kocaoğlanoğlu gibi sülale isimleri sıkça kullanılmıştır. Kişilerin icra ettiği meslekler de sülale ismi olarak yaygın olarak kullanma alanı bulmuştur. Attarmustafaoğlu, Baklacioğlu, Kilercioğlu, Müftüoğlu, Sünnetçioğlu

Çeşme Nüfus Kayıtlarında Ölümünün Değerlendirmesi

Osmanlı Devleti'nde genel olarak yeni askerî yapılanmanın gerekli kıldığı nüfus sayımları, 1831 tarihinden başlanarak Osmanlı coğrafyasında uygulama alanı bulmuştur. Nüfus tahrirleri sonucunda oluşturulan defterler İstanbul'a

gönderilmiş ve Maliye Nezâreti Ceride Kalemi'nde arşive konulmuştur. 1831 sayımlarının 6 ay sonrasından başlanarak nüfustaki değişiklikler yoklama defterlerine kaydedilerek İstanbul'a gönderilmiştir. Bu defterdeki veriler asıl nüfus defterleri üzerine kaydedilmiştir. Kaydedilen değişikliklerden ikisi doğum ve ölüm kayıtlarıdır.

Çeşme kazasında bizim incelediğimiz defterde sadece ölüm kayıtları yer almaktadır. 1843 tarihli defterde Çeşme kazasındaki ölüm kayıtlarının 1247 yılında başlayıp 1261 yılına kadar devam ettiği görülmektedir. Kaza dâhilinde tutulan ölüm kayıtlarının toplamı 189'dur. En çok kayıt Cami-i Cedid Mahallesi'nde görülmektedir ve toplamı 80'dir. En az ölüm kaydı ise Zeytincik karyesinde ve sayı 2'dir.

Tablo 3. Çeşme Kazasında Hane Başına Düşen Ölüm Oranları (1843)

Mahalle Adı	Hane (1843)	Erkek Nüfus (1843)	Ölü Sayısı	Hane Başına Düşen Ölüm Oranı (1843)
MAHALLE-İ CAMİ-İ CEDİD	201	480	80	2,51
CİDE DERİNLİ KARYESİ	72	128	25	2,88
OVACIK KARYESİ	71	160	28	2,53
MAHALLE-İ YUKARI ALACATI	38	77	13	2,92
ÇEŞME KARYESİ	23	47	5	4,6
KARAKÖY KARYESİ	23	70	12	1,91
ALAÇATI KÖYÜ AŞAĞI MAHALLE	21	44	9	2,33
KADI-İ OVACIK KARYESİ	19	44	11	1,72
BİRGİ KÖYÜ	10	21	4	2,5
ZEYTİNCİK KARYESİ	4	11	2	2,00

Cami-i Cedid Mahallesi'ndeki ölüm kayıtları 1249'dan başlamış ve 1264 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem zarfında 80 adet ölüm kaydı deftere işlenmiştir. İki kişi de mahalleden ayrılmıştır.

Tablo 4. Çeşme Kazası Cami-i Cedid Mahallesi'ndeki Ölüm Miktarları (1843)

1249	6
1250	5
1251	16
1252	5
1253	2
1254	3
1255	9
1256	9
1257	13
1258	6
1259	4
1260	1
1264	1
TOPLAM	80

1843 tarihli defterde Cide Derinli Karyesi'ndeki ölüm kayıtları 1250'den başlamış ve 1261 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem zarfında 25 adet ölüm kaydı deftere işlenmiştir.

1843 tarihli defterde Ovacık karyesindeki ölüm kayıtları 1247'den başlamış ve 1260 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem zarfında 28 adet ölüm kaydı deftere işlenmiştir.

Mahalle-i Yukarı Alaçatı karyesindeki ölüm kayıtları 1250'den başlamış ve 1259 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem zarfında 13 adet ölüm kaydı deftere işlenmiştir.

Çeşme karyesindeki ölüm kayıtları 1249'dan başlamış ve 1255 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem zarfında 5 adet ölüm kaydı deftere işlenmiştir.

Karaköy karyesindeki ölüm kayıtları 1250'den başlamış ve 1843 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem zarfında 12 adet ölüm kaydı deftere işlenmiştir.

Aşağı Alaçatı karyesindeki ölüm kayıtları 1251'den başlamış ve 1259 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem zarfında 9 adet ölüm kaydı deftere işlenmiştir.

Kadi-i Ovacık karyesindeki ölüm kayıtları 1248'den başlamış ve 1260 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem zarfında 11 adet ölüm kaydı deftere işlenmiştir.

Birgi karyesindeki ölüm kayıtları 1252'den başlamış ve 1843 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem zarfında 4 adet ölüm kaydı deftere işlenmiştir.

Zeytincik karyesindeki ölüm kayıtları 1246'dan başlamış ve 1247 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem zarfında 2 adet ölüm kaydı deftere işlenmiştir.

Çeşme'de Meslekler ve Kamu Görevlileri

1858 yılı nüfus defterlerine göre Çeşme'de değişik meslekleri icra eden birçok kişi bulunmaktaydı. Mesleklerin bir kısmı kamu görevi iken, bir kısmı gündelik işleri yapan esnaf, bir kısmı hem imalat yapan hem de satanları, diğer bir kısmı da tüccarları göstermekteydi.

Çeşme'de meslek çeşitliliği oldukça fazladır. 1843 yılında Çeşme'de 60 farklı meslekte 437 kişi mevcuttu. En kalabalık meslek grubunu 234 kişiyle rençberler meydana getirmekteydi.

Meslek grubunda 22 kişiyle uşaklar ikinci sırayı almaktaydı. Meslek icra edenlerde kayıkçılar 18 kişiyle üçüncü sırayı almaktaydı. Hizmetkârlar da önemli sayılabilecek bir sayıyla 11 kişi olarak mesleklerini icra ediyorlardı. Kahvecilik de önemli bir meslek kolu idi. 1843 tarihinde Çeşme'de 7 kişi kahvecilik işiyle uğraşmaktaydı. Çeşme merkezinde 1843'de 6 tüccar, ticaret işiyle meşguldü. Gündelikçi olarak çalışanların sayısı ise 6 idi. Çeşme kazasında

6 tane berber mevcuttu. Nalbant esnafı da 4 kişiyle 1843'de Çeşme'de dikkat çeken esnaf grubu arasında yer almıştır.

Çeşme'de 1843 yılında Kale neferleri olan askerler birinci sırada yer alan kamu görevlileri konumundaydı. Çeşme kazasında 22 kale neferi bulunmaktaydı. Arıca bunlara ilave olarak bir dizdar, 1 çavuş ve 1 tane de topçu başı görev yapmaktaydı.

Çeşme'de 1843 yılında kale neferlerinden sonra ikinci sırada yer alan kamu görevlileri imamlardı. Osmanlı Devleti'nde imamlık görevi başlangıçtan itibaren uygulana gelmiştir. 1843'de Çeşme'de 1 mahalle ve 12 köyde 7 imam bulunmaktaydı. Bu sayıya ilave olarak bir de imam vekili görev yapmaktaydı. Bunların sayısı da 4 idi. Ayrıca bir müezzin kayıtlara geçmiştir.

Çeşme'de 1843 yılında imamlardan sonra üçüncü sırada yer alan kamu görevlileri muhtarlardı. Osmanlı'da muhtarlık teşkilatlanması çok yeni olmasına rağmen Çeşme kazasındaki kayıtlarda 1 tane birinci muhtar, 3 tane ikinci muhtar yer almıştır. 1843'de gümrük hademesi olarak görevli dört kişi bulunmaktaydı.

Çeşme'de 1843 yılında, Ayan, Kâtib, Kethüda, Mahkeme Muhzırı, köy voyvodası, bölükbaşı da diğer kamu görevlileri idi.

Çeşme Nüfusunun Engelliler Yönünden Değerlendirilmesi

Fizikî veya biyolojik ihtiyaçlarını karşılamayı güçleştiren veya ortadan kaldıran, bedenî veya zihnî özürlü bulunan kişilere engelli denilmektedir.¹⁰

Tablo 5. Çeşme Kazasındaki Engelliler (1831)

Engelin Türü	Engelli Sayısı
Ama	2
Tek gözlü(Yekçeşm)	6
Hastalıklı	3
Toplam	11

Çeşme şehir merkezinde toplam 8 kişi engelli durumundaydı. Ayrıca 3 kişi de hastalıklı olarak kaydedilmişti. Çeşme şehir merkezinde, engelliler içinde 6 kişiyle tek gözlüler ilk sırayı almaktaydı. İkinci sırayı 2 kişiyle amalar almaktaydı. Yekçeşm yani tek gözü kör olanlarla a'maları birlikte değerlendirdiğimizde göz engeli bulunanların, engellilerin tamamını oluşturduğu müşahade edilmektedir. Ayrıca engelli olmamakla birlikte hastalıklılar da bu gruba dâhil edilmişlerdir.

Çeşme Nüfusunun Yaş Yönünden Değerlendirilmesi

Çeşme kazasında 1843 yılında 1082 Müslüman erkek nüfus bulunmaktaydı. Bu nüfusun kaydedildiği BOA.NFS.d, 2921 numaralı nüfus defterlerinde

¹⁰ Yaşar Çağbayır, Ötüken Türkçe Sözlük, İstanbul 2007, s. 1449.

kişilerin isim ve diğer özelliklerinin yanında yaşları da yazılmıştı. Zikredilen nüfus defterinde yaşlar, "sinnî", "3", "6" şeklinde isimlerin altına kaydedilmişti. Çeşme'de ikamet eden 1082 kişinin büyük bir kısmını, çocuk ve genç nüfusu meydana getirmiştir.

Tablo 6. Çeşme Nüfus Yaş Durumu (1843)

Yaş	Adet	Yaş	Adet	Yaş	Adet	Yaş	Adet
	50		6		5		
	37		31		10		
	50		13		7		
	18		14		7		
	39		42		3		1
1-5 Yaş	194	26-30 Yaş	106	51-55 Yaş	32	76-80 Yaş	1
	24		21		4		0
	52		43		1		0
	13		4		-		0
	34		9		-		0
	30		38		6		0
6-10 Yaş	153	31-35 Yaş	115	56-60 Yaş	11	81-85 Yaş	0
	26		5		5		0
	51		33		5		0
	19		2		2		0
	18		5		0		0
	29		6		3		0
11-15 Yaş	143	36-40 Yaş	51	61-65 Yaş	15	86-90 Yaş	0
	15		6		0		0
	9		17		0		0
	24		9		0		0
	6		1		0		0
	11		21		3		0
16-20 Yaş	65	41-45 Yaş	54	66-70 Yaş	3	91-95 Yaş	0
	39		1		0	96	0
	26		9		0	100	0
	13		2		0	110	1
	5		1		0		0
	47		7		1		0
21-25 Yaş	130	46-50 Yaş	20	71-75 Yaş	1	96-110 Yaş	1

Çeşme kazasında 0-25 yaş grubunda yaşayan 685 kişi vardı. Bu ise nüfusun yaklaşık olarak %63'üne karşılık gelmekteydi. Bu sayı kazada genç nüfusun yoğun olduğunu göstermektedir. Orta yaş olarak ele alınan 26-50 yaş grubunda

ise 346 kişi vardı. 0-50 yaş aralığında bulunanlar, toplam 1031 kişi ile nüfusun yaklaşık olarak %95'ine karşılık gelmekteydi.

0-25 yaş grubu içinde en büyük nüfusa 194 kişi ile 1-5 yaş grubu sahip idi. Bu grubu 153 kişinin bulunduğu 6-10 yaş grubu takip etmekteydi. Üçüncü sırayı ise 143 kişi ile 11-15 yaş grubu almaktaydı. Dördüncü sırayı 130 kişi ile 21-25 yaş grubu, beşinci sırayı ise 60 kişi ile 16-20 yaş grubu meydana getirmekteydi.

25-50 yaş grubunda bulunanların sayısı 346 kişi idi. Bu yaş grubu içinde ise 31-35 yaş grubu 115 kişi ile en büyük nüfusa sahipti. Onu 106 kişi ile 26-30 yaş grubu takip etmekteydi.

Çeşme kazasında 1843'de en az kişinin bulunduğu gruplar ise 75-100 ve 100 yaş üzeri gruplardı. Her iki grupta da 1'er kişi vardır. Çeşme merkezde 70 yaşından büyük nüfusun, yaş ilerledikçe oldukça azaldığı dikkat çekmektedir. En yaşlı kişi ise 110 yaşında idi.

Çeşme kazasında, 1843 yılında 1082 Müslüman erkek nüfus ikamet etmekteydi. Bu nüfusun tamamına yakınının yaşı deftere kaydedilmişti. Yaşı belirtilmeyen 2 kişi vardı.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde, devletin devamı ve gelirleri açısından nüfus ve arazi tahririne büyük önem verilmiş, bir bölge fethedildiği zaman, fethedilen yerin sayımını yapılmıştır. Bu sayım sonuçlarının yazıldığı defterlere de "Tapu Tahrir Defteri" denilmiştir. 17 ile 18. Yüzyıllar arasında artık klasik arazi ve nüfus tahrirleri yapılmamış, sadece yoklamalarla yetinilmiş, bunların yerini cizye ve avarız sayımları almıştır. Osmanlı Devleti, 1840 yılında da gelirlerini çoğaltmak ve artmakta olan giderlerini karşılamak için ülkenin Müslüman ve gayrimüslim nüfusuyla birlikte, onların iktisadi kabiliyetlerini gerçeğe uygun biçimde yansıtabilecek Anadolu, Rumeli eyaletleriyle birlikte Kıbrıs'ı da içine alacak "temettuat tahrirleri" adıyla kapsamlı bir sayım yapmak istemiş, fakat değerli bilgiler içeren bu temettuat tahrirleri, asayişsizlik ve bunun gibi sebeplerle devlete ait bütün yerleşimlerde gerçekleştirilememiştir. Bölgelerin nüfus yapıları hakkında yeterli bilgiye ancak 19. Yüzyıl kayıtlarında ulaşabilmektedir. Bu yüzyıl içerisinde İmparatorluk genelinde yapılan nüfus sayımları ve bu sayımlar sonucunda elde edilen bilgiler, nüfus konusunda önemli veriler sağlamaktadırlar. Osmanlı Devleti'nde modern olarak nitelendirilebilecek ilk nüfus sayımının 1831 tarihinde II. Mahmud devrinde yapıldığı bilinmektedir. 1831 yılında yapılan nüfus sayımı, bir takım eksiklik ve aksaklıklara rağmen ülke dâhilinde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim nüfusu ortaya çıkarması bakımından en önemli kaynaktır.¹¹

¹¹ Recep Karacakaya, İsmail Yücedağ ve Nazım Yılmaz, Safranbolu 1831 Nüfus Kayıtları, İstanbul 2015, s. 3-5.

Çeşme kazasına ait Müslüman nüfusun kaydedildiği 1843 tarihli defterde Çeşme kazasının demografik yapısıyla ilgili ayrıntılı bilgiler vardır. Çeşme kazasında 1843 yılında 1 mahalle ve 9 köy olmak üzere 10 idari birim kayıt altına alınmıştır. Kaza dâhilinde 482 hanede 1082 Müslüman erkek nüfus ikamet etmektedir. Bu hane sayısı ve nüfusu 1831 yılında yapılan nüfus sayımıyla karşılaştırdığımız zaman nüfusta % 9,53 (114 kişi) oranında ve hane sayısında % 11,5 (63 hane) oranında bir azalma göze çarpmaktadır.¹² Nüfus ve hane sayısındaki bu azalmanın sebeplerinin neler olabileceği konusunda net bir fikir sahibi değiliz. Kazadan başka bölgelere giderek yerleşenler bu azalmanın ana nedenlerinden biri olarak düşünülebilir. Çeşme kazasında genç nüfus oldukça yoğundur. Nüfusun yaklaşık olarak %95'i 0 -50 yaş aralığında bulunmaktadır. Bu sayı ise toplam 1031 kişiye karşılık gelmektedir. Çeşme'de meslek çeşitliliği de oldukça fazladır. 1843 yılında Çeşme'de 60 farklı meslekte 437 kişi mevcuttur. En kalabalık meslek grubunu 234 kişiyle rençberler meydana getirmektedir. 1843 yılı nüfus kayıtlarına göre Çeşme şehir merkezinde toplam 8 engelli bulunmaktadır.

Kaynaklar

Resmi Yayınlar (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

BOA.NFS.d, 2921.

BOA. NFS d. 2903/-29 Z 1246.

Telif Eserler

AKYEL, S., 2015, "XIX. Yüzyılda Harput Sancağının Demografik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", TAD, 34 (57).

BİNGÖL, S., "İstanbul'da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme", dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/31/229.pdf, 25.10.2016.

BOZTAŞ, F., 2011, "Kitâbiyât Mübahat S. Kütükoğlu, XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı, Ankara 2010, 309 S.," Türkiye Mecmuası, Sayı: 21.

ÇAĞBAYIR, Y., 2007, *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul.

ÇELİK, G., 1991, "Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası", Divan, Sayı: 1.

ÇİMEN, A., 2012, "Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14 (3).

¹² 1831 nüfus sayımında Çeşme kazasında 545 hane bulunmakta ve bu hanelerde 1196 erkek nüfus ikamet etmekteydi, Bkz. BOA. NFS d. 2903/-29 Z 1246.

- DEMİR, A., 2015, "15-16. Yüzyıl Göçlerinin Osmanlı İskân Yapısına Etkisi", TAD, 34 (58).
- ELİBOL, N., 2007, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 12 (2).
- ERLER, M. Y., 2009, "Osmanlı Nüfus Kayıtlarına Dair Alternatif Bir Kaynak: Defter-i Liva-ı Canik (1837)", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (8).
- GÜNEŞ, M., 2014, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", Akademik Bakış, 8 (15).
- KARACAKAYA, R., YÜCEDAĞ, İ., ve YILMAZ, N., 2015, *Safranbolu 1831 Nüfus Kayıtları*, İstanbul.
- KÜTÜKOĞLU, M. S., 2003, "1830 Nüfus Sayımına Göre Menteşe Sancağında Hane Nüfusu", The Journal of Ottoman Studies, XXIII, İstanbul.
- SATILMIŞ, S., 2014, "19. Yüzyılda Bir Büyük Felaket: 3 Nisan 1881 Sakız ve Çeşme Depremi", Tarih İncelemeleri Dergisi 29 (2).
- YÜKSEL, H., 2006, "Osmanlı'da Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımına Göre Divriği'nin Demografik Yapısı", Nüfusbilim Dergisi, 7 (28-29).

Ek 1. Çeşme Nüfus Defterinin İlk Sayfası

